

Pražské kašny a fontány

Specifický charakter města neutvářejí pouze jeho poloha, veřejné budovy a zástavba měšťanských domů, ale přispívají k němu také drobné stavby a sochařská díla — pomníky, sousoší a sochy, altány aj. Nacházejí či nacházely se většinou na významných veřejných prostorech — na náměstích, v důležitých ulicích, na mostech, u veřejných budov, v městských sadech či zámeckých zahradách. K těmto stavbám, často s hodnotnou sochařskou výzdobou, patří také veřejné studny, kašny a fontány. V mnoha našich i cizích městech se staly charakteristickými objekty pro jejich prostředí a ani Praha v tom směru nezůstala v pozadí.

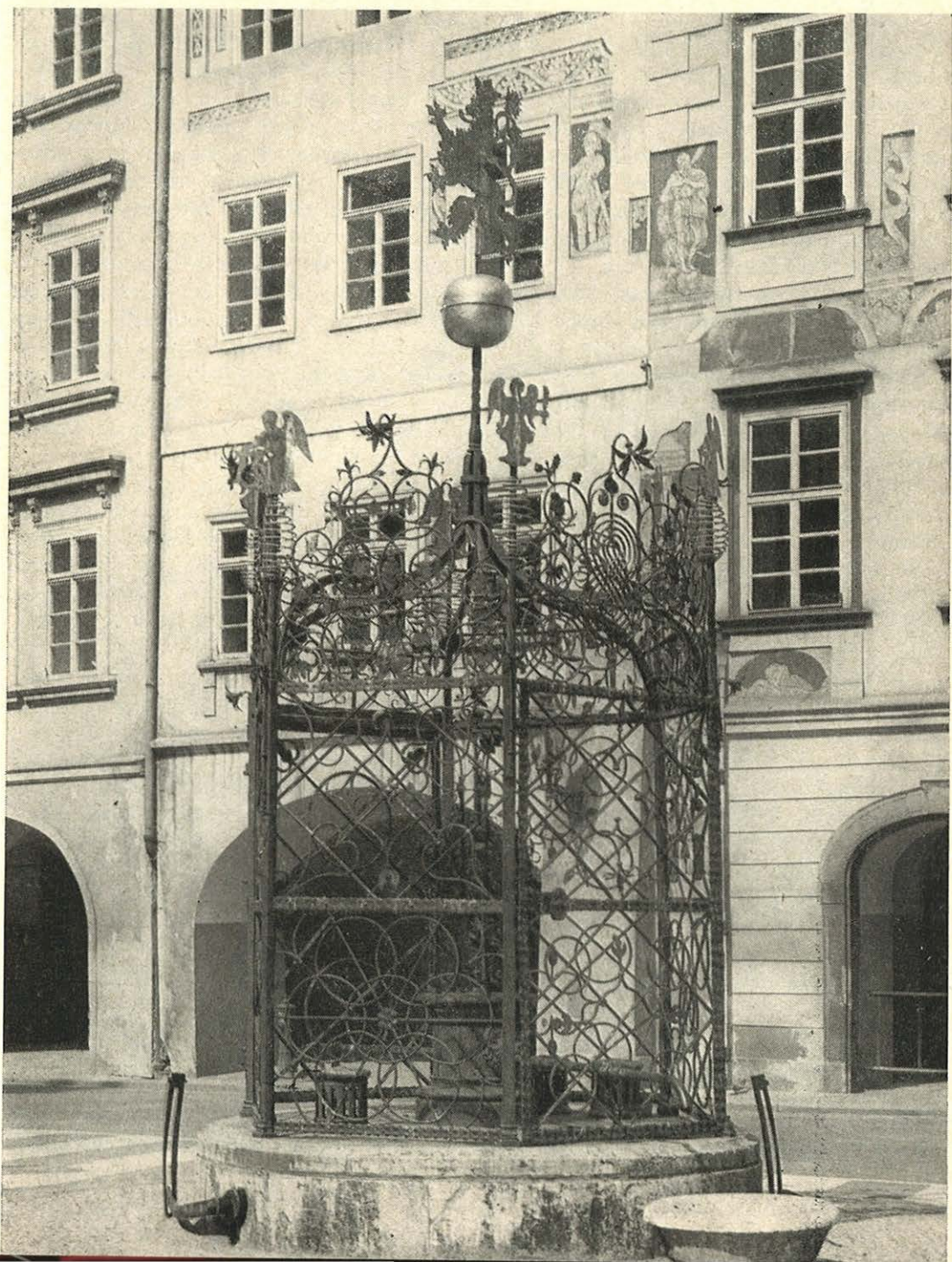
Veřejné studny, kašny i fontány prošly, snad ještě více než jiné stavby, velkým technickým i slohovým vývojem. Původně převládal jejich užitkový účel — zajišťovat vodu pro zásobování městských obyvatel a pro případ požárů, které byly ve středověkých městech tak časté. Zde bývala situace různá; nejstarší pražská města, Staré Město, Josefov i Malá Strana, ležela v údolní poloze s vysokou hladinou spodní vody, takže mnoho měšťanských domů mělo své vlastní studny. Jejich poloha a často i podstatné zbytky se nezřídka zjišťují při hloubkových průzkumech těchto domů. Při dalším rozšíření Prahy vzniklo městské osídlení i ve vyšších polohách a studny zde bývaly obvykle hlubší — zato jen u menšího počtu domů. V tomto starším období plnily významnou funkci veřejné studny umístěné na náměstích i v některých ulicích. U veřejných studní později umísťovali malé nádrže na zadržo-

vání vody, čímž byl dán základ vzniku kašen. V dalším vývoji měst byl již budován vodovod, který zásoboval některé domy, ale také veřejné kašny a stojany, tzv. crky. Staré Město mělo svůj gravitační vodovod asi už v roce 1331, protože je o něm zmínka k tomu roku v dlažebním řádu¹. V době pozdně gotické budovala pražská města vodovody s vodárenskými věžemi vedle mlýnů. Nejdříve k tomu přistoupilo Staré Město, jež postavilo vodárenskou věž při Karlově mostě. Pak následovalo Nové Město, které položilo vodovod v roce 1495 a vybudovalo vodárenskou věž u Šítkovských mlýnů. O malostranském vodovodu je zmínka v roce 1502; jeho vodárenská věž stála vně hradeb za Újezdskou branou. V době renesanční přibyla při ulici Novomlýnské na Novém Městě v roce 1606 ještě další vodárenská věž, zvaná Dolejší, zdobená v nejvyšším patře krytým ochozem s dvanácti nikami. V nich byly vymalovány podobizny českých panovníků od Přemysla Otakara až po císaře Rudolfa II. Výstavba vodovodů umožnila zřizování veřejných kašen na důležitých místech. Tak Novoměstští postavili na konci 15. století dvě kašny, jednu ve Vodičkově ulici při domě U bílého lva a druhou na dnešním Karlově náměstí proti Ječné ulici.

Záhy kašny nesloužily jen k zásobování vodou, ale stávaly se také významnou ozdobou náměstí. V době renesanční vznikla v našich městech řada stylových kašen. Obě hlavní náměstí na Starém Městě, Staroměstské i Malé, byly obohaceny ve druhé polovině 16. století dvěma

*Tzv. Zpívající fontána v Královské zahradě, ulita Tomášem Jarošem z Brna
podle předlohy Fr. Terzia z roku 1553
(snímek K. Kibic)*

významnými renesančními kašnami. V roce 1560 vznikla nejstarší dochovaná kašna na Malém náměstí — spíše ještě veřejná studna. Na nízké kruhové podezdívce je umístěna bohatá ručně kovaná mříž s šestiúhelným půdorysem. Zdobí ji listoví a na hranách postavy andělů, ve středu kašna vrcholí makovicí a českým lvem. Letopočet 1560 je umístěn na mříži na straně proti Richtrově domu.

Na Staroměstském náměstí stála jiná významná kašna, kterou dal v roce 1591 postavit pražský primátor Václav Krocín z Drahoberle. Zachovaly se z ní jenom zbytky, protože byla při nástupu české samosprávy v roce 1862 odstraněna v pochybené představě, že její věky poznamenaný stav není k okrase náměstí. Původní podoba Krocínovy kašny je však poměrně známa — z fotografie z doby kolem roku 1860, ze starých rytin, dvou kreseb, popisu Ferdinanda B. Mikovce a především ze zachovaných fragmentů, uložených v lapidáriu Národního muzea². Na dvanáctiúhelném půdorysu byla umístěna vysoká zeď roubení, kterou na vnější straně členily polosloupky se ženskými alegorickými postavami. Na každé straně byla kartuše s plastickým znakem zvířetníku, čelní stranu zdobil Krocínův znak. Ve středu kašny stál osmiboký pilíř se sochami živlů a nad jejich hlavami byla umístěna nádrž, zdobená plastickými reliéfy mořských panen s maskami, které chrlily vodu. Střední část původně vrcholila mužskou postavou s rybou, později tepaným říšským orlem. Při poprsníkové zdi byl o něco nižší nástavec, na němž byl umístěn městský znak a socha Neptuna na dvou delfínech³. Krocínova kašna byla zhotovena z červeného sliveneckého mramoru; stála poblíž Krenšova domu přibližně v ose

Týnské ulice. Voda sem byla přiváděna ze staroměstského vodovodu, ale už v roce 1614 byl její přítok poškozen a v 18. století nebyla kašna v provozu. Krocínova kašna byla nejvýznamnější renesanční kašnou v pražských městech a její výzdoba patřila k nejhodnotnějším renesančním plastikám v našich městech vůbec. Po jejím osdtržení byly fragmenty nejdříve umístěny v budově Českého muzea, později předány Muzeu hl. města Prahy a odtud v roce 1910 do lapidária. Z kašny se zachovala střední část s alegoriemi živlů, nástavec ve středu roubení, menší části obvodových stěn s kartušemi, vodňarem aj., části horní římsy a další fragmenty plastické výzdoby⁴.

Zachovala se však jiná vynikající kašna z doby renesanční, tzv. Zpívající fontána v královské zahradě na Pražském hradě. Zahradu založil při svém sídle v Praze Ferdinand I. po vládkém způsobu, jak bylo zvykem i u jiných evropských dvorů. Její výstavbu řídili zejména italští mistři — od roku 1535 Giovanni Spazio, který dal území dřívější vinice za Jelením příkopem ohradit zdí, vymezující celkový rozsah zahrady. Italský zahradník Francesco byl pověřen zahradními úpravami území a od roku 1538 stavěl Paolo della Stella renesanční letohrádek. Práce na něm i královské zahradě však přerušil velký požár Hradu v roce 1541, takže byly dokončeny až později. Byla zde založena botanická i bylinářská zahrada, později umělé jeskyně se zázračnými zrcadly, neviditelnou hudbou, klece s dravou cizokrajnou zvěří aj. Ferdinand I. objednal pro výzdobu zahrady dvě bronzové fontány. V podélné ose geometricky řešené zahrady byla umístěna Zpívající fontána, zvaná tak podle zvláštního zvuku tryska-

*Wimmerova kašna na Uhelném trhu
s plastickou výzdobou od F. X. Lederera z roku 1797
(snímek K. Kibic)*

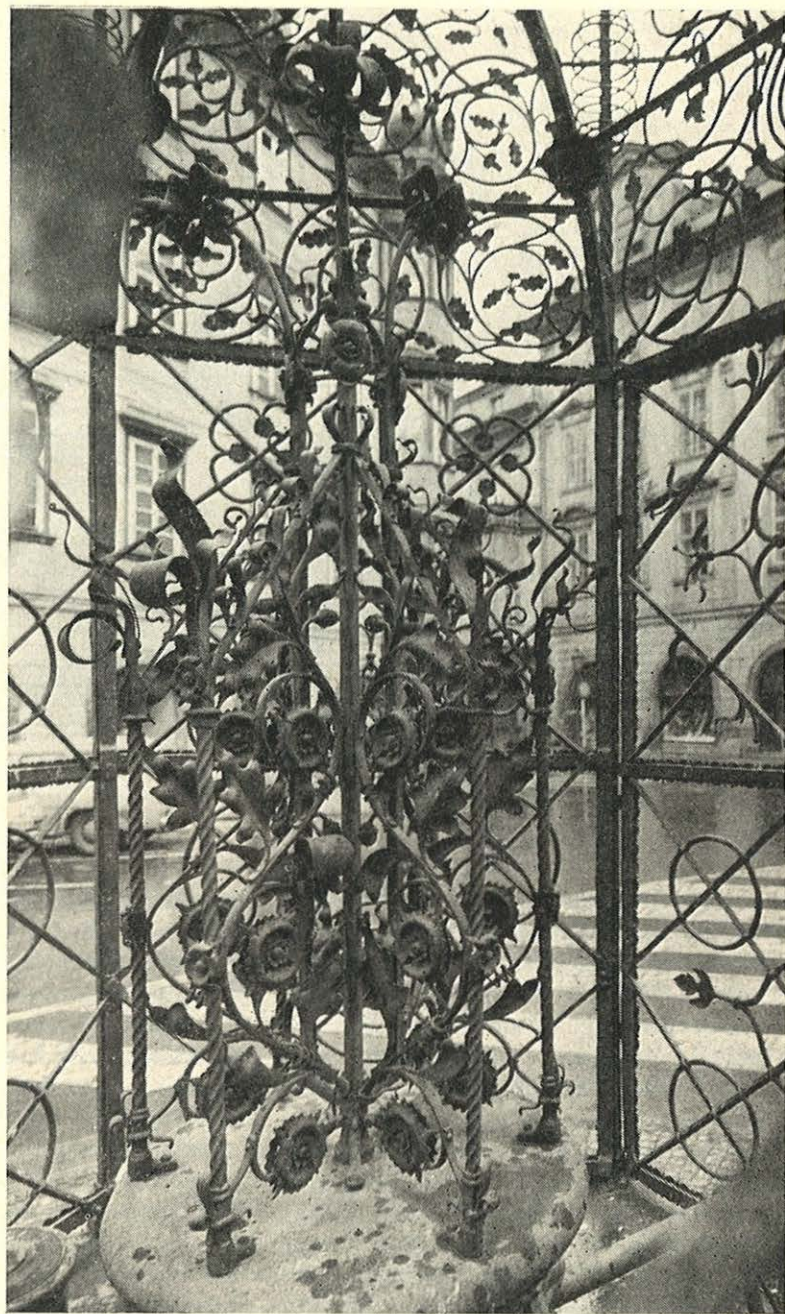
jící vody. Fontánu podle předlohy italského sochaře Francesca Terzia z roku 1553 ulil Tomáš Jaroš z Brna. Tvoří ji dvě mušlové nádrže nad sebou s bohatou výzdobou s loveckými motivy. Její okolí bylo ozdobeno stříhanými stěnami, stromy, pergolami a vodotrysky. Voda do kašen na Pražském hradě byla přiváděna vodovodem z Liboce. Po dokončení zahrady v ní byly od roku 1558 pořádány nádherné noční slavnosti, divadla a maškarády s tanci a ohňostroji, které sledoval královský dvůr z arkádové chodby dostavěného letohrádku⁵. Zpívající fontánou byl do Prahy přenesen italský typ fontány s tryskající vodou, později často opakovaný; fontána byla také vzorem pro staroměstskou Krocínovu kašnu, stejně jako napodobovali královskou zahradu i s fontánami bohatí feudálové ve svých zámeckých zahradách.

Při barokní přestavbě Prahy obohatila její prostředí četná sochařská díla. I když kašny a fontány neměly v pražských městech tak výrazné uplatnění jako např. v Olomouci či Brně, vznikly zde v této době rovněž pozoruhodné a dosud zachované stavby tohoto druhu. Vedle pražských měst a panovníka se při jejich zřizování uplatnil nový stavebník v Praze usedlá šlechta, která zdobila své palácové zahrady také fontánami. U zahrad italského i francouzského typu se počítalo se stoupajícím terénem, vodními kaskádami a fontánami, umístěnými v dálkových průhledech s bohatou vegetací. Přitom se uplatňovala různým způsobem voda — někdy jako rovinný bazén, v jehož hladině se zrcadlila bohatá výzdoba zámeckého průčelí, jindy jako hravé kaskády stékající vody po stupních nebo fontány s vodou tryskající z mušlí, úst faunů aj., případně jako vodotrysky. Když Albrecht

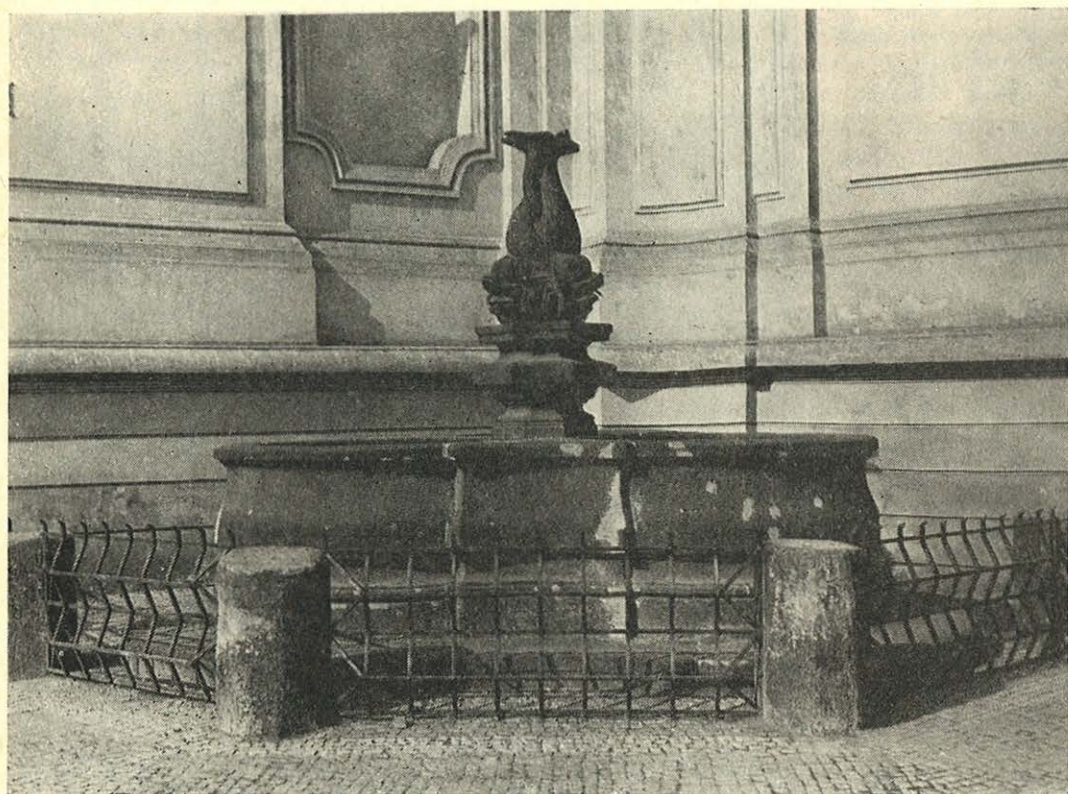
z Valdštejna začal budovat svou pražskou rezidenci, pověřil v roce 1625 Itala Andrea Spezzu vybudováním rozlehlé zahrady. Její půdorysný tvar byl nepravidelný a způsobil, že zahrada byla rozdělena ve dvě části. V první vytvářela hlavní osu monumentální sala terrena, zatímco u východní druhé části byla před průčelím jízďárny zřízena vodní nádrž s ostrůvkem, na němž dominovala socha Herkula od Adriana de Vriese⁶. V ose lodžie byla v roce 1630 situována fontána se starší sochou Venuše od německého sochaře Benedikta Wurzelbauera⁷, kterou ulil v Norimberce pro Kryštofa Popela z Lobkovic v roce 1599. Její originál je v Národní galerii, zatímco ve fontáně je dnes umístěna kopie. Neuskutečnil se tedy původní velkolepý návrh Neptunovy fontány, pro niž stačil Adrian de Vries do své smrti v roce 1626 ještě ulít několik bronzových soch. Valdštejnská zahrada ovlivnila další palácové zahrady pod Pražským hradem i na Novém Městě — např. Wussinova rytina Vernierovského domu na Příkopech z roku 1700 ukazuje ve středu palácové zahrady kašnu se sochařskou výzdobou. Také vně hradeb vznikaly velké zahrady při villegiaturách a předměstských zámcích, které nebyly omezeny okolním zastavěním. Ve francouzském stylu byla řešena zahrada šternberského zámku v Tróji, kterou založil zahradník Jiří Seemann po roce 1689. Zámek je umístěn na vyvýšené terase a v ose hlavního průčelí byla situována kašna s vodotryskem⁸.

Další významné kašny vznikly v Praze prací pro panovnický dvůr. Královská zahrada dostala v roce 1670 nové ukončení hlavního průhledu ve fontáně se sousoším Herkula s trojhlavou saní od Jana Jiřího Bendla, umístěné v nice edikuly, kterou

*Renesanční studna na
Malém náměstí, detail
vnitřní výzdoby
(snímek Z. Helfert)*

*Novobaroční kašna před kostelem sv. Mikuláše na Starém Městě
podle návrhu arch. R. Kříženeckého
(snímek K. Kibic)*

vytvářejí bosované pilastry s rozeklaným tympanonem s jehlanci po stranách. Střední nástavec zdobí kartuše s říšskou orlicí a nahoře císařská koruna. V sochařské výzdobě fontány je možné zjistit vliv Adriana de Vriese, i když Bendl oživil manýristickou předlohu živou modelací Herkulova těla⁹.

Na druhém nádvoří Pražského hradu vznikla v roce 1686 nová fontána, jejíž kamenickou práci provedl známý italský budovatel kašen Francesco della Torre, zatímco sochařská výzdoba je dílem Jeronýma Kohla. Dolní nádrž na několika

stupních má bohatě pročleněný půdorys. V třípatrovém rozvrhu střední části nesou čtyři atlanti s podsaditými těly s vyvinutou muskulaturou dolní mísu, na níž dvě polopostavy zdvihají mušlovou mísu horní. Kašna vrcholí koulí, kterou podpírají vzpínající se postavy lvů. Ve svém celkovém pojetí je kašna plna barokního dynamického vzruchu, ale zároveň má vyváženou kompozici. Poblíž kašny stojí na druhém nádvoří studna s mříží ze 17. století. — Jeroným Kohl je také autorem tzv. Medvědí fontány za Národním domem v Praze na Smíchově. Tato kašna z roku

1689 sem byla přemístěna z bývalé Slavovské zahrady. Má opět italskou kompozici, v menším a jednodušším provedení než kašna na Pražském hradě. Bohatě protvárněnou zídku kašny zdobí reliéfní akanty, střední část nese sochařskou výzdobu; dolní mísu s maskami nesou sochy medvědů a na horní je umístěna pohybově živá socha Neptuna. — Po vzoru Pražského hradu byly fontány a kašny umísťovány rovněž v nádvoří šlechtických paláců a církevních areálů. Kašnu na nádvoří Clam-Gallasova paláce na Starém Městě sochařsky vyzdobil Matyáš Braun. Autorem starší kašny na nádvoří v Klementinu je Francesco della Torre.

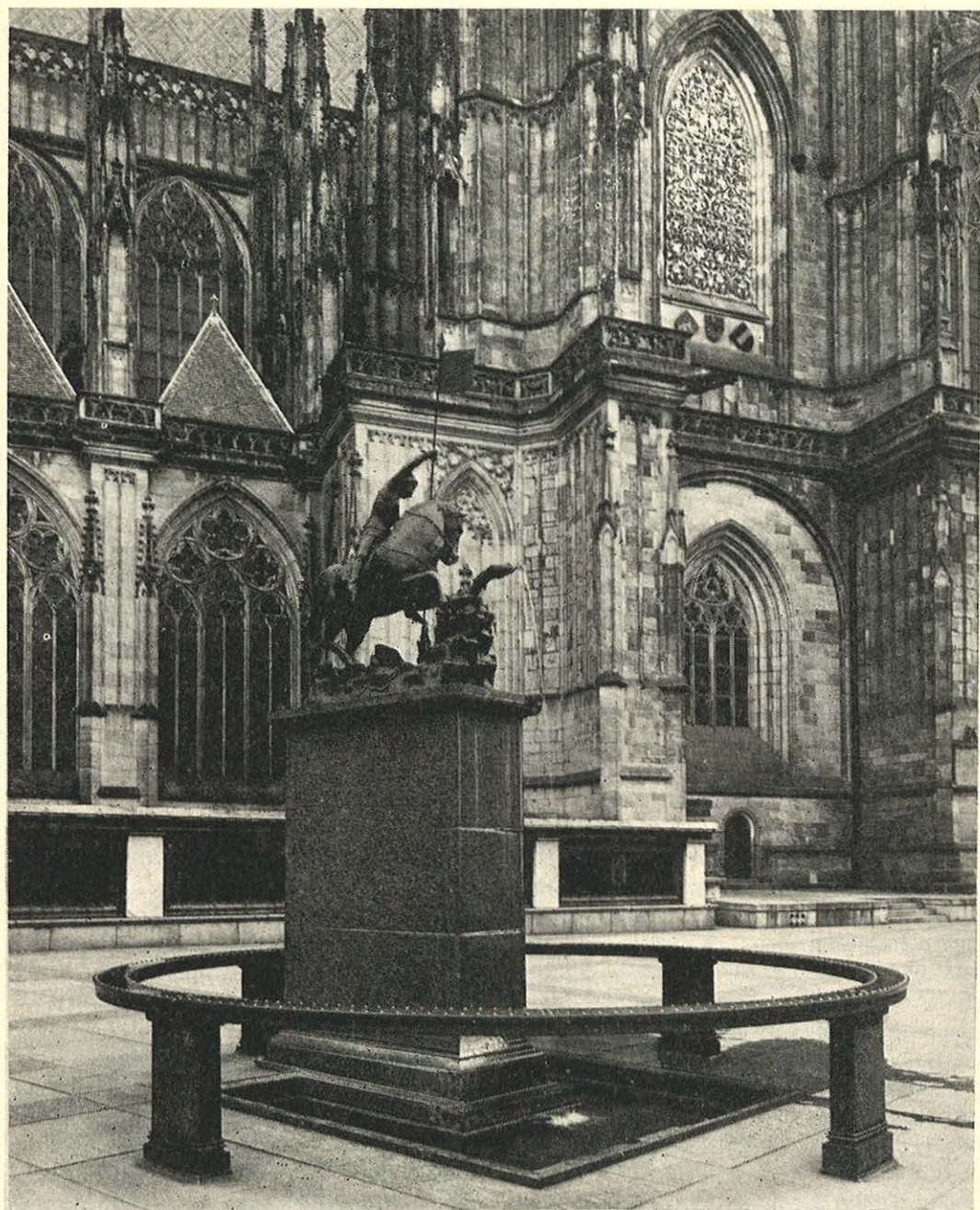
Bohatý umělecký vývoj tohoto areálu uzavírají obě kašny v hradčanské Loretě. Santa casa dělí nádvoří ve dvě části: v jižní byla postavena roku 1739 kašna se sousoším Nanebevzetí P. Marie. Nádrž obdélníkového půdorysu stojí na dvou kamenných stupních a má bohatě protvárněnou poprsníkovou zídku. Nad ní se zdvihá sousoší se souměrnou trojúhelníkovou kompozicí. V jeho středu se nad zeměkoulí vznáší socha Panny Marie s anděly, dole vpravo jsou umístěny sochy sv. Veroniky a sv. Maří Magdalény, po levé straně sv. Petra a sv. Jana Evangelisty. Původní sousoší vytvořili v letech 1738—1740 Jan Michal Brůderle a Richard Prachner. V letech 1939—1940 bylo však nahrazeno kopií od Vojtěcha Suchardy. Zato pozdější kašna z roku 1740 se sousoším Zmrtvýchvstání Krista v severní části nádvoří je dosud Brůderleho a Prachnerovým originálem. Její kompoziční utváření je shodné s předchozí kašnou. Zmrtvýchvstalý Kristus stojí opět v oblacích s anděly nad zeměkoulí ve středu sousoší a po stranách jsou dvojice žold-

něů. Celkové náklady na zřízení kašen dosáhly 1281 zlatých. V roce 1747 byly ještě zvýšeny ochozy ambíto o první patro a tím nabylo nádvoří dnešní podoby.

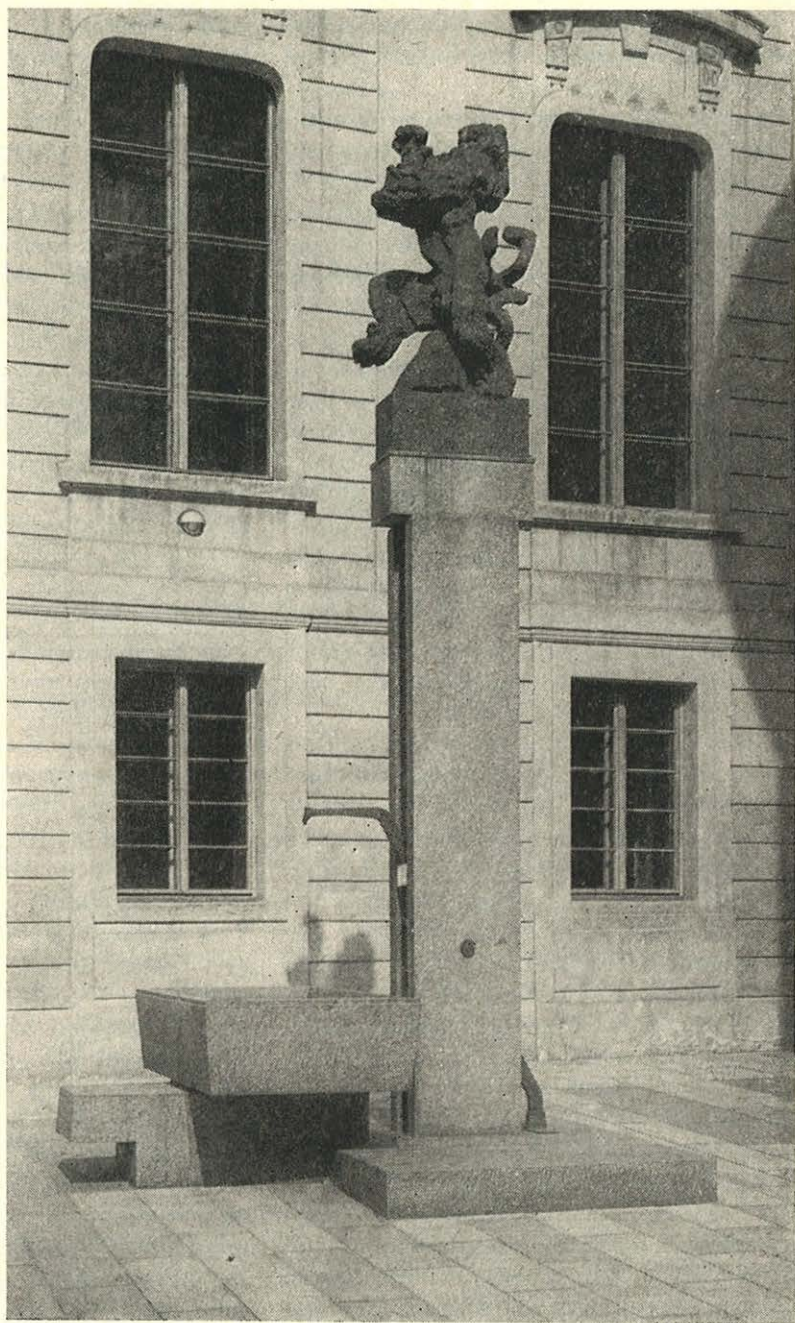
Oproti feudálním stavebníkům stojí v baroku pražská města při zřizování nových kašen v pozadí. Výjimku tvoří Nové Město s kašnou na Karlově náměstí před Novoměstskou radnicí. Na dvou stupních je umístěna půdorysně protvárněná zídka s bohatou profilací. Ve středu kašny stojí svazkový sloup na podstavci, v jehož všech čtyřech stranách jsou lví hlavy, chrlící vodu. Na horním nástavci vytvořil sochař Matěj Václav Jäckel v letech 1697—1698 sousoší sv. Josefa s Ježíškem a andělky. V duchu dobového cítění nahradila zde sochařská výzdoba s církevními motivy dřívější mytologické postavy, užívané u kašen v době renesanční i raně barokní. Vedle vysoké kvality sochařské práce je třeba u Novoměstské kašny ocenit i její kompoziční rozvrh.

Nastupující doba klasicismu a empiru je oproti baroknímu vypětí ve znamení střízlivého realismu. I v tomto období vznikly v Praze nové okrasné kašny a fontány. Při zřizování Nových alejí, pozdější Národní třídy, daroval baron Jakub Wimmer k jejich výzdobě kašnu s ušlechtilou plastickou výzdobou od Xavera Lederera. Tato kašna z roku 1797 byla později přemístěna do Vrchlického sadů a v nedávné době na Uhelný trh. Architektonické řešení vychází ze starších předloh; dolní část kašny tvoří nádrž se skosenými nárožími, zdobenými rozetami. Na středním pilířku je umístěn sloup, dole zdobený antikizujícími postavami. Nahoře je umístěna labuť se vztyčenou hlavou, chrlící vodu. Nové slohové cítění se projevilo především v plastické výzdobě. V roce

*Kašna s goticko-renesančním sousoším sv. Jiří
před Svatovítským domem
podle návrhu arch. J. Plečníka
(snímek K. Kibic)*

Moderní kašna podle návrhu arch. J. Fragnera se sochařskou výzdobou V. Makovského z roku 1966 na druhém hradním nádvoří (snímek K. Kibic)

1974 byla kašna vážně poškozena a její plastickou část bude nutné nahradit kopií původního stavu.

Z roku 1812 pochází kašna na náměstí primátora Vacka se sochou Vltavy od Václava Prachnera. Vedle vysoké úrovně plastiky je kašna stylová i v celkovém kompozičním pojetí. V té době již jen ojediněle vznikaly kašny ve šlechtických palácích. Patří k nim kašna v nádvoří Pálffyovského paláce ve Valdštejnské ulici. Když palác zdědil Maxmilián Egon z Fürstenberka, přikoupil v roce 1858 dva sousední domy na východní straně a na jejich místě a na místě domu U tří per rozšířil stavitel Josef Liebel palác. Tehdy vznikla zmíněná kašna na nádvoří, umístěná v nice edikuly s pilastry, nesoucími římsu. Kašna má dole nádrž se zdobenou poprsníkovou římsou; na vrcholu sloupku se dvěma mušlovými mísami stojí labuť s rozepjatými křídly. Palác koupil v roce 1881 Eduard Pálffy z Erdelu.

Také v období novoslohů vznikly v Praze významné kašny. Když bylo po výstavbě druhého mostu při Národním divadle budováno podle návrhu Bernarda Gruebra v letech 1841—1845 nové nábřeží, dnes Smetanovo, byl ve středu jednotně řešeného prostoru umístěn novogotický pomník císaře Františka I., na němž se podíleli architekt Josef O. Kranner a kameník Karel Svoboda. Pomník, zdobený řadou alegorických soch personifikujících šestnáct českých krajů od Josefa Maxe a Josefa Kamila Böhma, je v dolní části kašnou; prostor náměstí byl v roce 1848 parkově upraven. V novorenesanci vznikly některé fontány, často jako součást větších architektur. Příkladem je fontána u schodiště Národního muzea, kterou zdobí alegorické sochy Čechie s Labem, Krkono-

šemi, Vltavou a Otavou od Antonína Wagnera a po stranách sochy Historie a Přírodních věd od Josefa Maudra, nebo v zahradě Gröbovy vily v Praze-Vinohradech fontána se sochou Neptuna podle modelu Bohuslava Schnircha z doby po roce 1870, umístěná před osově řešenou grottou. Jako příklad novobarokní kašny je možné uvést kašnu při jihozápadním nároží staroměstského kostela sv. Mikuláše. Kašna vznikla podle návrhu Rudolfa Kříženeckého při architektonické úpravě východního průčelí kostela po vzniku nové Mikulášské (Pařížské) třídy. Ve středu dynamicky utvářené nádrže je na profilovaném sloupku umístěna plastická část se třemi delfíny.

Konečně i nová doba obohatila Prahu o další kašny. Nejvýznamnější vznikly na Pražském hradě. Originální je umístění goticko-renesančního sousoší sv. Jiří na koni s drakem před svatovítským dómem do moderní kašny. Bronzové sousoší je dílem Jiřího a Martina z Kluže z roku 1373, opraveným po roce 1562 Tomášem Jarošem. Josip Plečnik je situoval na hranolový pilíř s nízkou podezdívkou, před nímž navrhl v úrovni terénu mělkou nádrž, obepínající jej ze tří stran. Přístup k ní chrání zábradlí na kruhovém půdorysu, které nesou na čtyřech stranách pilířky. — Na druhém nádvoří vznikla poblíž bývalého kostela sv. Kříže spoluprací architekta Jaroslava Fragnera a sochaře Vincence Makovského moderní kašna, dokončená v roce 1966. Na deskovém soklu je umístěn vyšší sloup se stylizovaným dvouocasým lvem. Voda teče ze sloupu do malé nádrže ve tvaru obráceného komolého jehlanu, napříč podpíraného svislou deskou. Jednoduchými moderními prostředky je tak dosaženo velkého

výtvarného účinu. — Jaroslav Fragner a Vincenc Makovský jsou také autory návrhu nové kašny v Karolinu v prostoru před novým rektorským křídlem. Žulová kašna, umístěná zde v roce 1975, je řešena jako mělká nádrž na kruhovém půdorysu se stylizovanými plastikami dvouocasých lvů na třech stranách. Také upravené nádvoří bývalého jiřského

kláštera na Pražském hradě obohatila nová fontána s výtvarným řešením Oty Janečka.

Pražské kašny a fontány vznikaly tedy v různých dobách a v rozdílných slozích. Stručně uvedený nástin ukazuje, jak bohatým vývojem kašny i fontány během staletí prošly a jak je Praha i v tomto směru pozoruhodná.

Poznámky

¹ Dějiny techniky v Československu (do konce 18. století), Praha 1974, s. 281.

² Kibic, K., Pražské kašny, *Magazín Co vás zajímá*, č. 10, 1972, s. 35.

³ Fotografie kašny s Týnským chrámem a domy čp. 603—605/I na Staroměstském náměstí je uveřejněna ve *Zmizelé Praze I*, obr. 1.

⁴ Popis zachovaných částí Krocínovy kašny a jejich fotografická dokumentace je uvedena v knize Denkstein, V. — Drobná, Z. — Kybalová, J., *Lapidarium Národního muzea*, Praha 1958, s. 134—135, obr. 116—124.

⁵ Dokoupil, Z. — Naumann, P. — Riedl, D. — Veselý, I., *Historické zahrady v Čechách a na Moravě*, Praha 1957, s. 14.

⁶ Merhout, C., *Paláce a zahrady pod Pražským hradem*, Praha 1954, s. 37.

⁷ Wirth, Z., *Pražské zahrady I.*, Praha 1943, s. 8.

⁸ Původní stav trojské zahrady ukazuje rytina J. G. Ringleho z doby kolem roku 1740 podle kresby F. B. Wernera.

⁹ Blažíček, O. J., *Sochařství baroku v Čechách*, Praha 1958, s. 53 a 73.